

گردشگری حامی فقرا، راهبردی برای توسعه متوازن و پایدار اجتماعات روستایی

(مطالعه موردی: روستای شهرک ولی عصر در مجاورت تخت جمشید)

محمد گودرزی*^۱ - محمود جمعه پور^۲

۱- کارشناس ارشد برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران

۲- استاد برنامه‌ریزی اجتماعی و توسعه منطقه‌ای، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۰۲/۱۷ | صص ۳۵-۴۹ | تاریخ تصویب: ۱۳۹۴/۰۱/۳۱

چکیده

هدف: با رشد فزاینده گردشگری در کشورهای درحال توسعه و سود فراوان این صنعت، در دو دهه اخیر تلاش‌هایی جهت توانمندسازی طبقه ضعیف روستایی از طریق مشارکت دادن در فرایند گردشگری و شریک ساختن آن‌ها در منافع حاصل از توسعه گردشگری روستایی صورت گرفته است. هدف این اقدامات و تلاش‌ها، بهبود کیفیت زندگی گروه‌های کم‌درآمد و کاهش فقر روستایی بوده است.

روش: در پژوهش حاضر با بهره‌گیری از روش‌های تحقیق کمی و کیفی، نقش و تأثیرات گردشگری بر ابعاد مختلف جامعه روستایی به‌ویژه گروه‌های فقیر روستای ولیعصر از توابع شهرستان مرودشت مورد بررسی قرار می‌گیرد. سؤال اصلی تحقیق این است که صنعت گردشگری چه تأثیری بر جنبه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیست‌محیطی اکثریت فقیر روستاییان شهرک ولی عصر در مجاورت تخت جمشید داشته است؟ برای پاسخ به این سؤال ۲۰ شاخص در قالب مؤلفه‌های اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیست‌محیطی بر اساس نظر کارشناسان شناسایی و درجه اثرگذاری آن‌ها اندازه‌گیری شده است. جهت گردآوری داده‌ها از دو روش اسنادی و پیمایشی شامل مصاحبه و پرسشنامه استفاده شده است. برای این منظور ۱۲ مورد مصاحبه با کارشناسان و مطلعین روستا انجام شده و ۶۷ مورد پرسشنامه در سطح نمونه خانوارهای ساکن روستا تکمیل شده است.

یافته‌ها: نتایج نشان می‌دهد اگرچه گردشگری توانسته به ترتیب در زمینه‌های فرهنگی و زیست‌محیطی همچون تقویت مهارت زبانی و بالا بردن آگاهی روستاییان تأثیر مثبتی داشته باشد، اما در حوزه اقتصادی علی‌رغم ایجاد مشاغل محدود مستقیم و غیرمستقیم نتوانسته از فقر روستایی بکاهد.

محدودیت‌ها/ راهبردها: عمده‌ترین محدودیت تحقیق، فقدان آمار دقیق در مورد تعداد بازدیدکنندگان خارجی از مجموعه جهانی تخت جمشید بود. **راهکارهای عملی:** رفع موانع و محدودیت‌هایی است که از مشارکت مردم در فعالیت‌های مربوط به گردشگری جلوگیری می‌کند، از سوی دیگر از آنجاکه هیچ‌گونه نهاد غیردولتی اجازه فعالیت در این مجموعه را ندارد لذا هیچ‌گونه رقابتی میان ذینفعان منطقه وجود نداشته و منافع حاصل از گردشگری صرفاً متوجه دولت است. از این رو بایستی زمینه‌ای فراهم شود تا مشارکت تمامی ذینفعان در فرایند گردشگری تسهیل شود.

کلیدواژه‌ها: گردشگری، فقر، تخت جمشید، روستای شهرک ولیعصر.

۱. مقدمه

۱.۱. طرح مسئله

درک عمیق توسعه در سطح محلی، ایجاد مهارت‌های حرفه‌ای مناسب و ایجاد یک رویکرد متفکرانه‌ی خلاق و استراتژیک در جهت توسعه متعادل منطقه‌ای به‌ویژه در نواحی روستایی نیازمند شناخت عمیق سازوکار اقدامات توسعه در سطح اجتماعات محلی است (جمعه پور، ۱۳۹۲، ص. ۱۲). امروزه گردشگری در بسیاری از کشورها به‌عنوان ابزاری کلیدی جهت رشد و توسعه محسوب می‌شود. از این رو بسیاری از کشورهای جهان به‌خصوص کشورهای جهان سوم نگاه ویژه‌ای به این صنعت دارند. از راهبردهایی که در سال‌های اخیر جهت حمایت قشر فقیر از سوی دپارتمان توسعه بین‌الملل (دی اف آی دی) ۱، ۱۹۹۹، ص. ۲۸) مطرح شد، گردشگری حامی فقر است. چراکه میلیون‌ها فقیر در مجاورت جاذبه‌های گردشگری سکونت دارند و از این رو می‌توانند به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم از مزایای حضور گردشگران بهره‌مند شوند. گردشگری حامی فقرا این‌گونه تعریف می‌شود: "افزایش سود حاصل از گردشگری سبب بهتر شدن وضعیت فقرا خواهد شد که منافع حاصل از آن علاوه بر جنبه‌های اقتصادی در بهبود وضعیت فرهنگی، اجتماعی و زیست‌محیطی جامعه میزبان نیز قابل مشاهده است (رو، گودوین، اشلی ۲، ۲۰۰۲، ص. ۲۰). این صنعت با ایجاد فرصت‌های شغلی برای افراد فقیر از قبیل فروش مواد غذایی و صنایع دستی می‌تواند در بهتر شدن وضعیت معیشت چنین افرادی مؤثر باشد. در زمینه فرهنگی و اجتماعی نیز به فقرا این فرصت داده می‌شود تا با اجرای نمایش‌های محلی و آداب و رسوم سنتی، علاوه بر کسب درآمد، آیین‌های سنتی محلی خود را پاسداری کنند (اشلی و جونز ۳، ۲۰۰۱، صص. ۲۰، ۲۱). با این حال، آثار و پیامدهای منفی حضور گردشگران از جمله تخریب محیط‌زیست، تغییر در آداب و رسوم مردم محلی و ... را نباید از نظر دور داشت. مقاله حاضر بر آن است تا با ترکیبی از روش‌های تحقیق کمی و کیفی شامل مصاحبه و پرسشنامه به تبیین اساسی‌ترین تأثیرات صنعت گردشگری بر جنبه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیست‌محیطی روستاییان شهرک ولی عصر در مجاورت تخت جمشید با تأکید ویژه بر وضعیت اقتصادی آن‌ها بپردازد.

۲.۱. پیشینه نظری تحقیق

پژوهش‌های داخلی صورت گرفته در ارتباط با اثرات گردشگری بر بهبود وضعیت اقتصادی مردمان مجاور این جاذبه‌ها حکایت از ناکامی این صنعت در نیل به آن مهم بوده است. جمعه پور و احمدی (۱۳۹۰) در پژوهشی برای بررسی تأثیر گردشگری بر معیشت پایدار روستای برغان شهرستان ساوجبلاغ بدین نتیجه رسیدند که گردشگری تأثیر بسیار محدودی در به وجود آمدن اشتغال در این روستا داشته و تمامی گروه‌های جامعه محلی از این صنعت منتفع نشده‌اند و در مواردی نیز این صنعت تأثیرات منفی اجتماعی و زیست‌محیطی به همراه داشته است. قادری و هندرسون ۴ (۲۰۱۲) نیز در بررسی گردشگری پایدار روستایی در روستای هورامان تخت استان کردستان نشان دادند که گردشگری تأثیر چندان مثبتی در زندگی روزمره ساکنین روستا نداشته است. در پژوهش مشابه دیگری، باباخانی و صادقی (۱۳۸۶) در تلاش برای شناسایی تأثیرات اقتصادی مجتمع گردشگری تفریحی غار علیصدر بر روستاهای مجاور آن دریافتند که اگرچه ورود گردشگران باعث بالا رفتن سطح دستمزد پیشه‌وران بخش کشاورزی و یا غیر کشاورزی شده، اما تأثیرات منفی نیز از قبیل عدم علاقه جوانان به کار کشاورزی، افزایش میزان اجاره‌بها زمین‌ها و کاهش قدرت خرید افراد فقیر را به همراه داشته است.

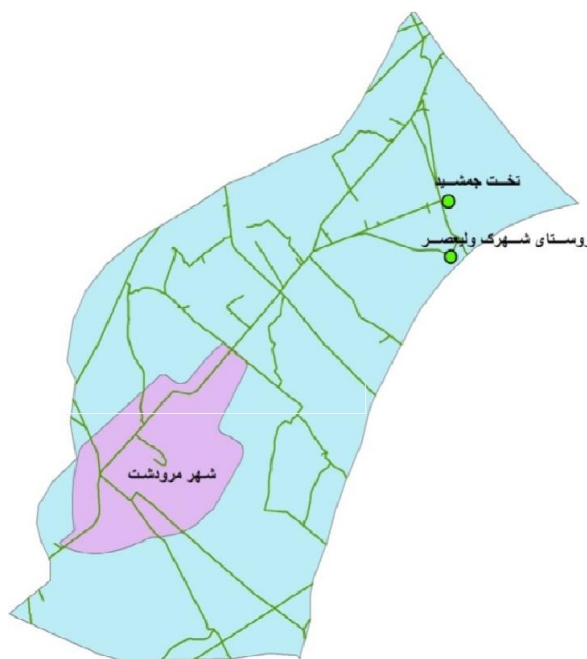
۲. روش‌شناسی تحقیق

۲.۱.۲. قلمرو جغرافیایی تحقیق

روستای شهرک ولیعصر یا همان شرکت زراعی سابق، از توابع دهستان کناره در بخش مرکزی از شهرستان مرودشت استان فارس است که در فاصله ۱۰ کیلومتری شمال مرودشت و در ۵۷ کیلومتری شیراز قرار دارد. این روستا در سال ۱۳۵۰ هجری شمسی ساخته شد. هدف از ساخت این شهرک، اسکان دادن ۸۰ نفر از کشاورزانی بود که در زمین‌های زراعی اطراف تخت جمشید مشغول به کار بودند و در روستای شمس‌آباد تخت زندگی می‌کردند. آنچه این روستا را بیش از هر روستای دیگر در استان فارس و چه‌بسا ایران، معروف ساخته است؛ قرار گرفتن آن در فاصله ۶۰۰ متری تخت جمشید است. جمعیت روستای شهرک ولیعصر بر اساس اطلاعات به‌دست‌آمده از خانه بهداشت روستا، ۱۲۷۹ نفر در قالب ۳۴۱ خانوار بوده که از این تعداد، ۶۲۷ نفر مرد و ۶۵۲ نفر زن هستند. از جمعیت ۱۲۷۹ نفری این روستا در سال ۱۳۹۰،

جمعیت ۵۲۹ نفر مرد باسواد، ۴۸۹ نفر زن باسواد و ۱۳۴ نفر مرد محصل و ۱۲۷ نفر زن محصل هستند. حرفه اصلی ساکنین روستا کشاورزی می‌باشد.

۷۲۱ نفر (۵۶ درصد) در گروه سنی ۰-۱۴ ساله، ۴۷۹ نفر (۳۷ درصد) در گروه سنی ۱۵-۶۴ سال و ۷۹ نفر (۷ درصد) در گروه سنی ۶۵ ساله و بیشتر قرار داشته‌اند. از این تعداد

شکل ۱- نقشه موقعیت جغرافیایی روستای شهرک ولی عصر در مجاورت تخت جمشید
مأخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰.

کارشناسی از بین شاخص‌های متعدد ۲۰ شاخص تعریف شد که به ترتیب ۹ سؤال مربوط به بعد اقتصادی، ۷ سؤال در رابطه با موضوعات فرهنگی و مسائل اجتماعی و ۴ سؤال در رابطه با مسائل زیست‌محیطی بود برخی شاخص‌های تحقیق از جمله شاخص‌های فرهنگی و اجتماعی پس از آشنایی با محیط روستا و مشاهده وضعیت موجود تا حدودی اصلاح گردیدند. سؤالات مصاحبه نیز به روش استاندارد طراحی شدند. پرسش‌نامه بر اساس طیف لیکرت تنظیم شد که دامنه ۵ (کاملاً موافق) تا ۱ (کاملاً مخالف) بود. تمامی پاسخ‌های بین ۳ تا ۵ مثبت، ۳ متوسط و کوچک‌تر از ۳ منفی در نظر گرفته می‌شوند. برای برخی از گویه‌های پرسشنامه که یک اثر منفی گردشگری را بیان کرده‌اند، کدگذاری داده‌ها به صورت معکوس انجام گرفته است- به این ترتیب که عدد ۵ برابر کاملاً مخالف و عدد ۱ کاملاً موافق در نظر گرفته شده است. برای تحلیل داده‌های کمی پرسشنامه از تکنیک‌های آماری در محیط نرم‌افزار SPSS۱۹ استفاده شده است که خلاصه آن در جدول زیر بیان شده است.

۲.۲. روش تحقیق

پژوهش حاضر دارای رویکردی توصیفی-تحلیلی است. جهت گردآوری داده‌ها از روش اسنادی و پیمایش میدانی (شامل پرسشنامه، مصاحبه و مشاهده) در نمونه موردی (روستای شهرک ولیعصر) استفاده شده است. داده‌های کمی به دست آمده از پرسشنامه در جهت تکمیل داده‌های کیفی حاصل از مطالعات اسنادی، مصاحبه و مشاهده مورد استفاده قرار گرفتند. اگرچه داده‌های کیفی شناخت بیشتری نسبت به گروه‌ها و افراد مختلف و میزان تأثیرات بر آن‌ها را نمایان‌تر می‌سازد اما داده‌های حاصل از پرسشنامه هریک از تأثیرات را به‌طور مجزا مشخص کرده و میزان تأثیرگذاری شاخص‌ها را در جامعه مورد نظر بهتر بیان می‌کند. قلمرو زمانی تحقیق از اوایل بهمن ماه ۱۳۹۱ تا اواسط تیرماه ۱۳۹۲ و قلمرو مکانی آن روستای شهرک ولیعصر، واقع در شهرستان مرودشت، استان فارس است. در این تحقیق از رویکرد شاخص محور برای بررسی وضعیت گردشگری در چارچوب مورد نظر استفاده شد. برای بررسی ابعاد مختلف گردشگری حامی فقرا، بر اساس تحقیقات پیشین و بررسی منابع مربوط و نظرات

جدول ۱- آزمون‌های به‌کاررفته در تجزیه و تحلیل داده‌های

گردشگری حامی فقرا

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲.

ردیف	آزمون‌های به‌کاررفته	هدف
۱	آلفای کرونباخ	تعیین پایایی پرسش‌نامه
۲	تک بعدی	تعیین مقدار میانگین و مد هر یک از شاخص‌های گردشگری فقر (اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و محیطی) پرسش‌نامه
۳	کندال	میزان ارزیابی پاسخگویان نسبت به عملکرد گردشگری حامی فقرا
۴	کروسکال والیس	مقایسه وضعیت میانگین هر یک از شاخص‌ها در گروه‌های تحصیلی و درآمدی مختلف

در روستا، تعداد ۶۷ خانوار (۱۹ درصد از کل جمعیت روستا) جهت پاسخگویی به سؤالات پرسشنامه انتخاب شدند که انتخاب نمونه‌ها به‌صورت روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انجام گرفت. جهت انجام مصاحبه نیز از آگاهان و مطلعین روستا نظیر مسئول خانه بهداشت، دهیار، اعضای شورای روستا و برخی جوانان فعال در امر گردشگری و کسانی که به‌عنوان راهنمای گردشگران خارجی و باستان‌شناس ساکن روستا در تخت جمشید فعالیت داشتند، خواسته شد تا به سؤالات پاسخ دهند که تعداد آن‌ها مجموعاً ۱۲ نفر بود. از این تعداد، ۱ نفر زن شامل مسئول خانه بهداشت، ۸ نفر مرد شامل دهیار و اعضای شورا و تعداد ۳ نفر از جوانان فعال در امر گردشگری بودند.

۳.۲. متغیرها و شاخص‌های تحقیق

برای بررسی ابعاد مختلف گردشگری حامی فقرا، براساس تحقیقات پیشین و بررسی منابع مربوط و نظرات کارشناسی از بین شاخص‌های متعدد، ۲۰ شاخص مشخص و تعریف شدند (جدول ۲).

جامعه آماری جهت تکمیل پرسشنامه شامل خانوارهای

روستای شهرک ولیعصر می‌باشند. از مجموع ۳۴۱ خانوار ساکن

جدول ۲- شاخص‌های تحقیق

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲.

ردیف	متغیر	ردیف	متغیر
	متغیرهای اقتصادی	۱۳	زنان
۱	بهبود معیشت مردم محلی	۱۴	فرصت‌های برابر
۲	اشتغال مستقیم	۱۵	بی‌اعتمادی
۳	اشتغال غیرمستقیم	۱۶	تغییر در پوشش جوانان
۴	زیرساخت‌ها		متغیرهای زیست محیطی
۵	دسترسی به مراکز بهداشتی و خدمات درمانی	۱۷	کوشش در حفظ پاکیزگی روستا
۶	رونق محصولات کشاورزی، دامی و صنایع دستی	۱۸	ترافیک و آلودگی صوتی
۷	افزایش قیمت زمین‌های مسکونی و کاهش قدرت خرید مردم	۱۹	ساخت‌وساز بی‌رویه و برهم زدن سیمای منطقه
۸	افزایش قیمت مواد غذایی	۲۰	شکستن درختان، ریختن زباله و آتش‌سوزی
۹	مهاجرت جوانان		
	متغیرهای اجتماعی- فرهنگی		
۱۰	حفظ و احیا آداب و رسوم مردم محلی		
۱۱	همبستگی و مشارکت بین اعضای خانواده		
۱۲	تقویت و ارتقا مهارت‌های زبانی		

۳. مبانی نظری تحقیق

تعریف می‌شود تا کمبود درآمد؛ بنابراین باید به دنبال افزایش قابلیت و توانمندی گروه‌های فقیر در جامعه روستایی بود. در پارادایم توسعه پایدار ایجاد تنوع در منابع معیشتی جامعه

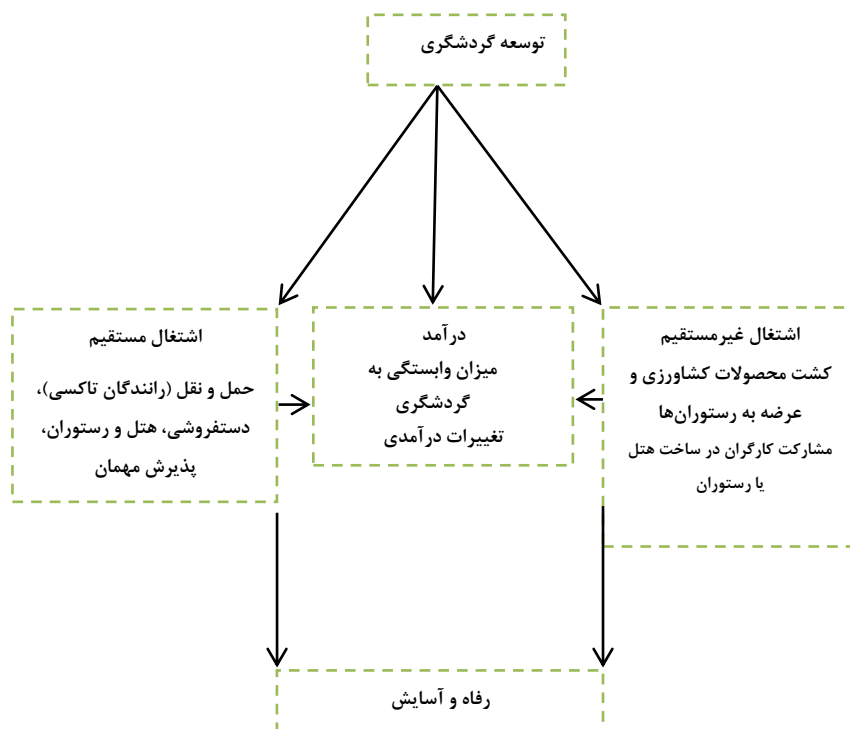
در سال ۱۹۸۸ آمارتپاسن برنده جایزه نوبل اقتصاد تعریف

جدیدی از فقر ارائه داد. از نظر وی فقر بیشتر با نبود قابلیت

مطرح می‌شود این است که آیا تاکنون این هدف یعنی سهیم-کردن فقرا در سود حاصل از گردشگری محقق شده است. برخی از صاحب‌نظران معتقدند که گردشگری تأثیر چندانی بر بهبود زندگی فقرا ندارد (پولتنی و اسپنسل، ۲۰۰۱، ص. ۱۴). به نظر آن‌ها، صنعت گردشگری اغلب توسط ذینفعان بخش خصوصی، ثروتمندان و گروه‌هایی با درآمد متوسط هدایت و سازمان‌دهی می‌شود که این امر موجب می‌شود این گروه‌ها تنها منافع خود را مورد توجه قرار داده و در عمل اجازه دخالت به افراد فقیر را ندهند (چمبرز، ۱۳۸۷، ص. ۹۰). با این وجود، علی‌رغم تمامی این واقعیت‌های تلخ می‌توان با مدیریت کارآمد و ارائه راهکارهای مناسب زمینه حضور فقرا را در فعالیت‌های مربوط به گردشگری گسترش داد تا بتوان از این صنعت در جهت بهبود زندگی آن‌ها و کاهش فقر بهره برد (زنگ و ریان، ۲۰۱۲، ص. ۳). به نظر رو و همکاران (۲۰۰۲) گردشگری تا حد زیادی به سرمایه طبیعی از قبیل حیات‌وحش، مناظر طبیعی و... همچنین سرمایه‌های فرهنگی وابسته است که اغلب به‌عنوان سرمایه فقرا در نظر گرفته می‌شوند حتی اگر آن‌ها فاقد هرگونه منابع مالی باشند. این صنعت از جنبه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیست‌محیطی زندگی مردم را تحت تأثیر قرار می‌دهد. بر این اساس، گردشگری حامی فقرا نیز به‌عنوان نوعی گردشگری، به دنبال ایجاد منافع اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی برای فقراست (اشلی، ۲۰۰۰، ص. ۵). تأثیرات اقتصادی گردشگری اغلب به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم (ثانویه) دسته‌بندی می‌شود (میچل و اشلی، ۲۰۱۰، ص. ۵۶). اثرات مستقیم گردشگری بر زندگی فقرا از جنبه اقتصادی به دو بخش اشتغال بخش رسمی و یا درآمدهای حاصل از بخش غیررسمی تقسیم‌بندی می‌شود. اشتغال بخش رسمی شامل افرادی می‌شود که از طرف ارگان‌های دولتی یا نهادهای بخش خصوصی آموزش می‌بینند، این قبیل افراد شامل راهنمای تور گردشگری، ارائه‌کنندگان خدمات تفریحی و غیره می‌باشند. درحالی‌که درآمدهای غیررسمی شامل درآمدهایی است که از فعالیت در بنگاه‌های کوچک حاصل می‌شود این درآمدها حاصل کار یدی و غیر مدیریتی است و شامل رانندگان تاکسی، دست‌فروشان، متصدیان مسافرخانه‌ها و غیره می‌شود (آرچر و فلچر، ۱۹۹۶، ص. ۳۵). اثرات ثانویه شامل تأثیرات غیرمستقیم و ایجابی می‌باشد. منافع غیرمستقیم بدین‌صورت است که عرضه‌کننده از بخش غیر توریسم می‌آید بدین معنی که مستقیماً فقیر در امر گردشگری

روستایی و استفاده از مجموعه ثروت‌های طبیعی، اجتماعی و مادی یکی از راه‌های بهبود وضعیت جامعه روستایی است. یکی از این زمینه‌ها برای توانمندسازی جامعه روستایی استفاده از قابلیت‌های گردشگری روستایی است. از آنجایی که در سطح جامعه روستایی و در مطالعات اجتماعی نمی‌توان به روشنی خطی جداکننده بین فقیر و غنی قائل شد و با توجه به ماهیت فعالیت‌های گردشگری که می‌تواند تمامی قشرهای جامعه را درگیر نماید می‌توان تأثیر گردشگری بر بخش‌های مختلف جامعه روستایی را به معنای تأثیر بر اقشار مختلف و از جمله گروه‌های فقر نیز قلمداد کرد و بهبود شغل و درآمد را به‌منزله بهبود وضعیت شغلی و درآمدی گروه‌های فقیر در نظر گرفت. گردشگری با مشارکت دادن فراگیر جامعه روستایی به‌ویژه درگیر ساختن طبقات محروم و فقیر می‌تواند به‌عنوان زمینه‌ای نو در توانمندسازی اقشار ضعیف‌تر و توسعه پایدار روستایی نقش ایفا کند. سازمان جهانی گردشگری، گردشگری پایدار را در اوایل سال ۱۹۸۸ این‌گونه تعریف کرد: "هدایت و مدیریت تمامی منابع به‌گونه‌ای که نیازهای اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی انسان‌ها برآورده شود و درعین‌حال به حفظ یکپارچگی فرهنگی، تنوع زیستی و سیستم حمایت از زندگی منجر شود". آنچه از این تعریف به‌خوبی نمایان است عدم توجه ویژه به گردشگری از نقطه‌نظر کاهش فقر و بهبود زندگی فقرا می‌باشد. علی‌رغم مخالفت‌های گسترده ذینفعان صنعت گردشگری که مشارکت فقرا در این صنعت را مساوی با ممانعت از دستیابی انحصاری به سودهای عظیم گردشگری می‌پندارند، سرانجام در هفتمین گردهمایی کمیسیون سازمان ملل در زمینه توسعه پایدار (۱۹۹۹)، دولت‌ها ملزم به افزایش پتانسیل گردشگری به‌منظور ریشه‌کنی فقر شدند و در راه رسیدن به این هدف می‌بایستی استراتژی‌های مناسب را با همکاری تمام گروه‌های ذینفع، فقرا و اجتماعات محلی اتخاذ کنند تا بتوان فقر را ریشه‌کن کرد یا حداقل آن را به پایین‌ترین سطح ممکن کاهش داد (اشلی و جونز، ۲۰۰۱، ص. ۱۲). گردشگری حامی فقرا با در نظر گرفتن چنین مؤلفه‌ای تلاش می‌کند تا افراد فقیر را در مرکز پایداری قرار دهد تا بتواند بدین هدف یعنی بهبود شرایط زندگی فقرا و به بیان بهتر ریشه‌کنی فقر کمک کند. دراین ارتباط، سازمان جهانی یونسکو خاطر نشان کرده است که با در نظرگیری استراتژی‌های مختلف که گردشگری حامی فقرا در کانون توجه آن قرار دارد، می‌توان کاهش فقری معادل نصف میزان فعلی را تا سال ۲۰۱۵ متصور بود؛ اما سؤالی که در اینجا

دخالت نمی‌کند و به‌طور غیرمستقیم از این صنعت منتفع می‌شود. به‌عنوان مثال هنگامی که یک کشاورز محصول خود را در اختیار رستوران یا دیگر مراکز عرضه غذا قرار می‌دهد و یا فردی که به‌عنوان کارگر در ساخت هتل یا رستوران مشارکت می‌نماید به‌طور غیرمستقیم در گردشگری نقش داشته و از منافع آن بهره‌مند می‌گردد (رویگ، ۲۰۰۹، ص. ۲۷).

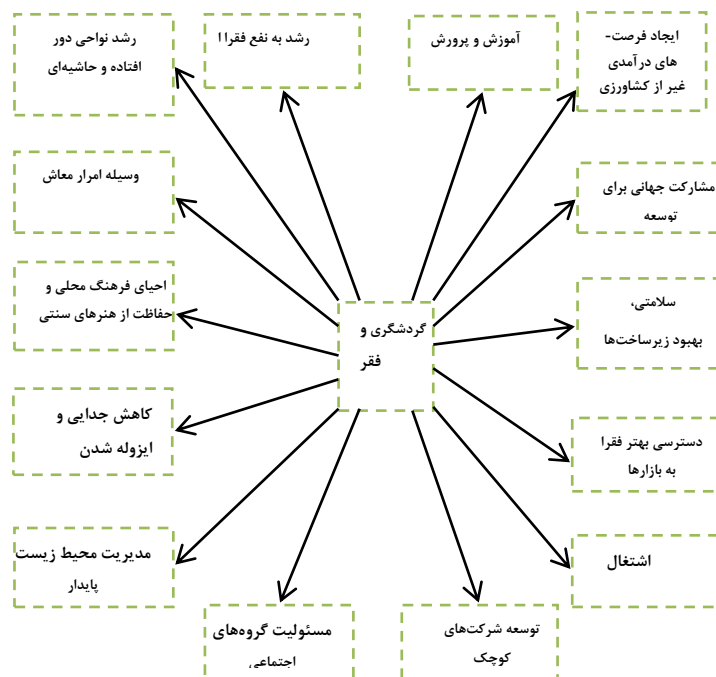

شکل ۲- چارچوب تأثیرات اقتصادی گردشگری

مأخذ: ووتا و سوکفالی^{۱۱}، ۲۰۰۷، ص. ۵۲

نقش زنان در کنار مردان و سهیم بودن آنان در امر اشتغال و غیره است. از تأثیرات منفی اجتماعی- فرهنگی گردشگری می‌توان به تغییر در آداب و رسوم محلی، بهره‌کشی‌های جنسی از زنان فقیر، دختران و مردان جوان و از خودبیگانگی و سرخوردگی در بین جوانان اشاره نمود. البته بدیهی است که تعادل بین تأثیرات مثبت و منفی گردشگری بسته به جغرافیای فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی مردم منطقه متفاوت خواهد بود (پولتنی و اسپنسل، ۲۰۰۱، ص. ۲۱). در ارتباط با تأثیر گردشگری بر محیط‌زیست نیز، شواهد حاکی از آن است که حضور گردشگر می‌تواند اثری دوگانه بر سرمایه‌های طبیعی داشته باشد. (ساتن، لارسون، جارویس^{۱۳}، ۲۰۰۴، صص. ۵ و ۶) در مطالعه خود دریافتند که هزینه نابودی حیات وحش بر کشاورزان محلی کاپریوی به سبب حضور گردشگران معادل با ۶ درصد درآمد سالانه هر خانوار است. بر اساس این پژوهش، این اثرات بر خانواده‌هایی که در امر گردشگری فعالیت دارند محدود نشده بلکه دامن‌گیر دیگر خانواده‌ها به‌ویژه طبقه فقیر و آسیب‌پذیرتر نیز بوده است.

گردشگری حامی فقرا بیش از آنکه بر اثرات فرهنگی، اجتماعی و یا زیست‌محیطی متمرکز باشد، بیشتر به دنبال منافع اقتصادی و معیشتی فقر است. باین‌حال، این موضوع دلیل بر آن نیست که پژوهش در مورد اثرات غیراقتصادی آن را به کناری نهمیم (میشل و اشلی، ۲۰۱۰، ص. ۸). اگرچه تأثیرات فرهنگی و اجتماعی گردشگری از یکدیگر قابل تمیز هستند اما این تأثیرات اغلب با یکدیگر به کار می‌روند و از آن‌ها به‌عنوان تأثیرات بر "مردم" یاد می‌شود که حاصل کنش متقابل بین گردشگران و ساکنین محلی است (گلشن، گادفری، گودی، آبسالوم، ون در بورگ^{۱۲}، ۱۹۹۵، ص. ۱۵۴). این کنش متقابل بین ساکنین محلی و گردشگران ممکن است تغییراتی در زندگی روزمره، آداب و سنن، ارزش‌ها، قوانین و هویت ساکنین مقصد به همراه داشته باشد. این تأثیرات در دو قالب تأثیرات منفی و مثبت تعریف می‌شوند: تأثیرات مثبت از قبیل احساس سلامت اجتماعی، کاهش آسیب‌پذیری‌ها، کسب مهارت‌های زبانی، ارتقا سطح آموزش، حفظ میراث روستایی، پررنگ شدن

شکل ۳- ارتباط بین گردشگری و فقر.

مأخذ: گردشگری و کاهش فقر ۱۴، ۲۰۰۴.

۴. یافته‌های تحقیق

۴.۱. وضعیت گردشگری روستای شهرک ولی عصر

بیشترین گردشگران تخت جمشید به صورت فصلی و اغلب در بهار و تابستان از این مجموعه بازدید می‌کنند. دو گروه بازدیدکننده به این مکان سفر می‌کنند: گروه عمده بازدیدکنندگان داخلی هستند که تقریباً از تمامی نقاط کشور به این مکان می‌آیند و گروه دیگر گردشگران خارجی هستند که اغلب از کشورهای اروپایی و بعضاً از کشورهای خاورمیانه به این مکان سفر می‌کنند. بر اساس آمار به دست آمده از میراث فرهنگی استان فارس در ایام نوروز سال ۱۳۹۲ مجموعه آثار باستانی تخت جمشید با افزایش ۱۵ درصدی تعداد بازدیدکنندگان نسبت به سال گذشته همراه بوده است و به گفته مدیر مجموعه جهانی تخت جمشید بیش از یک میلیون نفر از این مجموعه بازدید داشته‌اند. بر اساس آمارهای ارائه شده از سوی دهیاری روستا و خانه بهداشت شهرک ولیعصر در سال ۱۳۹۲، در فصول گردشگری (از اواسط اسفندماه تا اواخر فروردین‌ماه) روزانه به طور میانگین ۵۰۰ تا یک هزار نفر (و به میزان کمتر در فصل تابستان) از گردشگرانی که از تخت جمشید بازدید می‌کنند، جهت اقامت ۱ تا ۲ روزه به روستای شهرک ولیعصر که نزدیک‌ترین روستا به تخت جمشید می-

باشد، مراجعه می‌کنند. از آنجاکه روستای شهرک ولیعصر به جز یک سفره‌خانه، خدمات رفاهی دیگری از قبیل هتل یا مسافرخانه ندارد (تنها ۲ رستوران و یک هتل در محوطه بیرونی تخت جمشید قرار دارد)، گردشگران داخلی در مدرسه و خانه‌های ساکنین روستا اسکان داده می‌شوند. به علت فاصله کم روستای شهرک ولیعصر با مجموعه تاریخی تخت جمشید، این روستا حریم درجه یک تخت جمشید محسوب می‌شود به همین علت میراث فرهنگی ساخت هرگونه چاه عمیق جهت کشاورزی و احداث ساختمان‌های دوطبقه را در روستا ممنوع کرده است. از این رو ساکنین روستا اغلب در ایام گردشگری مجبورند خانه‌های خود را ترک کرده و در منزل اقوام بمانند تا بتوانند با اجاره خانه‌های خود به گردشگران درآمدی نه‌چندان زیاد کسب کنند. جوانان روستا در ایام عید، تعدادی حدود ۲۰ رأس اسب و ۳ نفر شتر را جهت سواری دادن به گردشگران به نزدیکی تخت جمشید می‌برند که این کار اغلب با استقبال گردشگران مواجه شده و درآمد خوبی نصیب آنان می‌کند. صنایع دستی روستا جهت عرضه به گردشگران اغلب مجسمه‌های سفالی و پلی‌استر به شکل فروهر است که به صورت محدود در روستا ساخته می‌شوند. از آنجا که جهت رونق گردشگری هیچگونه سرمایه‌گذاری خصوصی در روستا صورت

نمی‌گیرد، اخیراً با تلاش جوانان فارغ‌التحصیل رشته باستان‌شناسی، کارگاهی جهت تولید صنایع دستی در دست احداث است و قرار است جهت ساخت صنایع دستی همچون سفالگری، گبه و گلیم فعالیت خود را به زودی آغاز کند. تعداد محدودی نیز در جابه‌جایی مسافران و گردشگران فعالیت می‌کنند و عده‌ای تنقلات، چای و خشکبار و محصولات از این قبیل را به گردشگران عرضه می‌کنند. معابر و جاده منتهی به روستا آسفالته است اما به علت یک بانده بودن جاده، اغلب در فصل گردشگری مشکلاتی در عبور و مرور گردشگران ایجاد می‌شود. یکی از عواملی که گردشگران، این روستا را جهت استراحت انتخاب می‌کنند جاذبه طبیعی و مصنوعی آن است. وجود باغ-

های سرسبز و هوای دلنشین این منطقه از جاذبه‌های طبیعی و فانوس‌هایی که در شب روستا را نورافشانی می‌کنند از جاذبه‌های مصنوعی آن به شمار می‌روند.

۲.۴. وضعیت معیشتی و تأثیرات اقتصادی بخش گردشگری

در این بخش ابتدا به توصیف وضعیت معیشتی مردمان روستای شهرک ولی عصر پرداخته و سپس به تأثیرات اقتصادی صنعت گردشگری از قبیل اشتغال مستقیم و غیرمستقیم، رونق محصولات کشاورزی، دامی و غیره اشاره خواهیم کرد.

جدول ۲- مد و میانگین نمرات شاخص‌های اقتصادی گردشگری حامی فقرا (n=۶۷)

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲.

مد	میانگین	درصد پاسخ‌های مردم محلی		شاخص‌های اقتصادی گردشگری حامی فقرا
		کمترین	بیشترین	
۲	۲/۱۳	۴/۵٪ موافقم	۴۳/۳٪ مخالفم	بهبود معیشت مردم محلی
۱	۲/۴۸	۱۱/۹٪ موافقم	۳۷/۳٪ کاملاً مخالفم	اشتغال مستقیم
۲	۲/۷۹	۷/۵٪ کاملاً موافقم	۲۹/۹٪ مخالفم	اشتغال غیرمستقیم
۲	۲/۱۸	۱/۵٪ کاملاً موافقم	۵۳/۷٪ مخالفم	زیرساخت‌ها
۱	۱/۷۳	۰/۱٪ کاملاً موافقم	۶۱/۲٪ کاملاً مخالفم	دسترسی به مراکز بهداشتی و خدمات درمانی
۲	۲/۶۳	۶/۰٪ موافقم	۳۱/۳٪ مخالفم	رونق محصولات کشاورزی، دامی و صنایع دستی
۲	۳/۰۹	۶/۰٪ کاملاً موافقم	۳۸/۸٪ موافقم	افزایش قیمت زمین‌های مسکونی و کاهش قدرت خرید مردم
۳	۳/۲۱	۷/۵٪ کاملاً موافقم	۳۸/۸٪ تا حدودی	افزایش قیمت مواد غذایی
۱	۲/۰۴	۴/۵٪ مخالفم	۴۳/۳٪ کاملاً موافقم	مهاجرت جوانان

(نوعی از اشتغال غیررسمی) نیز تعدادی از روستاییان اقدام به کشت محصولاتی همچون گوجه، سیب‌زمینی و دیگر محصولات غذایی و همچنین تولید محصولات لبنی می‌کنند و این محصولات را در اختیار تنها رستوران و هتل محوطه تخت جمشید قرار می‌دهند که بدیهی است محدودیت تعداد این مراکز و عدم اجازه به فعالیت بخش خصوصی، انگیزه‌چندانی نیز در تولید محصولات کشاورزی یا دامی ایجاد نکرده، منجر به ترغیب اهالی به فعالیت بیشتر در این زمینه نخواهد شد (جدول ۲). در بخش رسمی (افراد آموزش‌دیده) نیز با فراخوان و برگزاری کلاس‌های آموزش مترجم و راهنما که هر ساله به همت سازمان میراث فرهنگی شهرستان مرودشت و در مجاورت تخت جمشید صورت می‌پذیرد، تعدادی از جوانان به استخدام این مجموعه در می‌آیند. از این تعداد، تنها ۶ نفر از جوانان روستای شهرک ولیعصر به‌عنوان راهنما و مترجم در مجموعه تخت جمشید فعالیت می‌کنند. این در حالی است که تعداد افرادی که در شهرستان مرودشت زندگی می‌کنند، درصد

از آنجا که درآمد و اشتغال فاکتور مهمی در شناخت وضعیت زندگی مردم محلی و ابزاری جهت اندازه‌گیری تأثیرات گردشگری بر اجتماع محلی محسوب می‌شوند از این رو، بر اساس یافته‌های حاصل از مصاحبه‌های نیمه ساختارمند با آگاهان و ساکنان محلی، در مورد وضعیت اشتغال (مستقیم و غیرمستقیم) و فعالیت‌های مرتبط با گردشگری، اطلاعاتی کسب شد. بیشترین مشاغل مربوط به بخش غیررسمی و به عبارتی مشاغل یدی و غیر مدیریتی است و کمترین مشاغل مربوط به بخش رسمی است. به عبارتی در بخش غیررسمی (مشاغل بدون آموزش لازم) افراد محلی در بخش‌هایی همچون حمل‌ونقل، بقالی، صنایع دستی، پخت غذاهای محلی و یا به‌عنوان کارگر رستوران و هتل فعالیت دارند و همان‌طور که پیشتر گفته شد چنین مشاغلی اغلب بدون واسطه بخش خصوصی یا دولتی ایجاد شده و غالباً توسط افراد آموزش ندیده و بی‌سواد اختیار می‌شوند. در زمینه مشاغل غیرمستقیم

می‌باشد از این روی، می‌توان گفت که عدم گسترش خدمات درمانی بیش از آن که معلول اقبال کم گردشگران به اقامت در این روستا باشد علت آن بوده است. یکی دیگر از عوامل مراجعه به نسبت محدود گردشگران به روستای ولیعصر را می‌توان در فقدان زیرساخت‌ها و امکانات تفریحی و ارتباطی لازم در روستا جستجو کرد (نمره کمتر از ۳) واقعیتی که ساکنین محلی از آن به‌عنوان عامل اصلی مراجعه کم گردشگران به این روستا یاد کرده، ارجحیت شهرهای مجاور همچون مرودشت و به‌ویژه شیراز برای اقامت را، امری بدیهی می‌پندارند.

۳.۴. تأثیرات اجتماعی- فرهنگی

علاوه بر جنبه‌های اقتصادی گردشگری، ورود گردشگران به یک منطقه می‌تواند تأثیرات مثبت و منفی اجتماعی و فرهنگی به دنبال داشته باشد. این تأثیرات ممکن است زندگی روزمره، آداب و سنن، ارزش‌ها و هویت خانواده‌های فقیر روستایی را تحت شعاع قرار دهد. در این بخش به تفصیل در مورد این تأثیرات بحث خواهیم کرد.

جدول ۳- مد و میانگین نمرات شاخص‌های اجتماعی -

فرهنگی گردشگری حامی فقرا (n=۶۷)

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲.

مد	میانگین	درصد پاسخ‌های مردم محلی		شاخص‌های اجتماعی- فرهنگی گردشگری حامی فقرا
		کمترین	بیشترین	
۲	۲/۴۲	٪۶/۱۰ موافقم	٪۶۱/۲ مخالفم	حفظ و احیا آداب و رسوم مردم محلی
۲	۲/۸۷	٪۷۱/۵ کاملاً مخالفم	٪۴۱/۸ مخالفم	همبستگی و مشارکت بین اعضای خانواده
۵	۴/۱۰	٪۶/۱۰ مخالفم	٪۵۶/۷ کاملاً موافقم	تقویت و ارتقا مهارت- های زبانی
۲	۲/۱۳	٪۱۱/۵ کاملاً موافقم	٪۴۷/۸ مخالفم	زنان
۱	۲/۰۶	٪۹/۱۰ موافقم	٪۵۵/۲ کاملاً مخالفم	فرصت‌های برابر
۴	۳/۷۰	٪۳/۱۰ کاملاً موافقم	٪۳۷/۳ مخالفم	بی‌اعتمادی
۳	۲/۸۷	٪۷/۱۵ مخالفم	٪۵۸/۲ تا حدودی	تغییر در پوشش جوانان

بر اساس اطلاعات به‌دست‌آمده، مردم این روستا از اینکه با افراد جدید آشنا می‌شوند، لذت برده و سعی در تقویت مهارت‌های زبانی به‌ویژه برای ارتباط با گردشگران خارجی دارند. حضور گردشگران در منطقه سبب تشویق و ترغیب جوانان به ارتقا مهارت‌های زبانی شده به‌طوری‌که بیش از ۳۰۰ نوجوان و جوان در کلاس‌های کانون زبان

بیشتری از جوانان شاغل در بخش اپراتورهای گردشگری (راهنما و مترجم) مجموعه تخت جمشید را تشکیل می‌دهند. در بخش حمل‌ونقل و جابه‌جایی گردشگران نیز می‌توان علاوه بر افرادی که به‌عنوان راننده تاکسی در روستا و مجتمع تخت جمشید فعالیت می‌کنند، به جوانانی اشاره کرد که در ایام نوروز تعداد ۲۰ رأس اسب و ۳ نفر شتر را به‌طور روزانه از روستا به مجتمع گردشگری تخت جمشید جهت سواری دادن به گردشگران می‌برند، گفتنی است که این تعداد اسب و شتر در ایام تابستان به ۳ رأس اسب و ۱ نفر شتر کاهش می‌یابد. در بخش اقامت و اسکان دادن گردشگران، از آنجا که هتل و مسافرخانه در روستا وجود ندارد، مردم محلی خانه‌های خود را به مدت یک یا دو شب به گردشگران اجاره می‌دهند که این امر به علت تعداد محدود خانه‌ها و فعالیت بخشی از مردم روستا، درآمد چندانی به همراه ندارد. از سوی دیگر به علت عدم اجازه ساخت ساختمان‌های دو طبقه و تمایل زیاد افراد محلی برای اجاره دادن خانه‌های خود به گردشگران، شاهد افزایش قیمت زمین‌های مسکونی در این روستا هستیم (جدول ۲). با وجود تمامی آنچه که در بالا مطرح شد، نتایج تحلیل داده‌های حاصل از پرسشنامه‌ها (جدول ۲) حکایت از آن دارند که گردشگری به‌طور کلی تأثیر چندانی بر اشتغال‌زایی برای ساکنین محلی نداشته است (نمره کمتر از ۳). به عبارت بهتر، حضور گردشگران تنها برای عده- ای خاص از اهالی روستا و آن‌هم به‌صورت فصلی زمینه‌ساز کسب درآمد شده است و همین امر منجر به مهاجرت تعداد زیادی از جوانان به شهر شیراز و دیگر شهرهای بزرگ مجاور شده است (۳) < مهاجرت) باین‌حال نباید حضور گردشگران را عامل اصلی مهاجرت پنداشت چراکه این امر روندی است که به‌طور کلی در تمامی روستاهای کشور به دلیل عدم حمایت نهادهای دولتی از کشاورزی و به تبع آن به‌صرفه نبودن کشاورزی ناگزیر بوده است. به بیان دیگر و همان‌طور که در بالا اشاره شد حمایت از گردشگری می‌تواند به‌طور غیرمستقیم سبب‌ساز رونق کشاورزی شده و بدین ترتیب این روند ناگزیر مهاجرت را حداقل در مناطق مجاور جاذبه- های گردشگری همچون تخت جمشید متوقف کرده و یا قدری از سیر روبه‌رو آن بکاهد که البته در این مورد خاص ناکام بوده است. در ارتباط با عدم گسترش خدمات بهداشتی- درمانی (جدول ۲)، به نظر می‌رسد که مراجعه نه‌چندان چشمگیر گردشگران به روستا که خود ناشی از نبود امکانات مناسب اسکان می‌باشد نیاز به گسترش مراکز بهداشتی- درمانی را ناموجه نموده است. ولی نباید از نظر دور داشت که خدمات درمانی خود یکی از مؤلفه‌های اصلی اثرگذار بر تصمیم گردشگر مبنی بر انتخاب محل اقامت و مدت آن

روستا در حال زبان‌آموزی هستند بدان امید که با بهره‌گیری از این مهارت علاوه بر تبادل اطلاعات فرهنگی و آشنایی با فرهنگ‌های جدید، بتوانند در آینده مشاغل بهتری اختیار کنند. اغلب در جوامع سنتی و به‌ویژه روستایی، زنان به مراقبت از فرزندان و خانه‌داری می‌پردازند. در روستای ولیعصر نیز تنها تعداد محدودی از زنان و دختران به سایر مشاغل از جمله به‌عنوان راهنما و یا مترجم فعالیت می‌کنند (جدول ۳). بنا به نظر پاسخگویان، کارهایی همچون ساخت صنایع دستی، گلیم‌بافی و غیره، طرفداران کمتری بین زنان دارند. آن‌ها این پدیده را بیش از هر چیزی با شهری شدن سبک زندگی در روستا و افزایش توقعات زنان به‌ویژه جوانان عجین می‌دانستند. اغلب دختران جوان تمایلی به انجام فعالیت‌های سنتی ندارند و امیدوارند که بارونق گردشگری، امکان فعالیت بیشتر آن‌ها در مشاغلی همچون مترجم و راهنمای تور فراهم شود. تغییر در سبک زندگی و پوشش جوانان یکی از تأثیرات منفی حضور گردشگران در روستا می‌باشد. روستای ولیعصر نیز از این امر مستثنی نبوده، بطوریکه بر اساس اطلاعات حاصله بیش از نیمی از پاسخگویان اذعان می‌کنند که جوانان، پوشش خود را تغییر داده و سبک زندگی شهری را پسندیده، به فرهنگ و آداب‌ورسوم نیاکان خود وقعی نمی‌نهند (جدول ۳). یکی دیگر از عوامل تأثیرگذار اجتماعی در خانواده‌های روستای ولیعصر، بالا رفتن توقعات جوانان در امر ازدواج است. به گفته ساکنین روستا، از آنجاکه گردشگران اغلب از شهرهای بزرگ کشور به تخت جمشید و روستای ولیعصر سفر می‌کنند، در نتیجه ارتباط جوانان با گردشگران مشکلاتی در خانواده روستایی به وجود آمده بدین شکل که توقعات دختران از پسران و بالعکس در امر ازدواج بالا رفته است. شاخص همبستگی و مشارکت بین اعضای خانواده می‌تواند به فعالیت‌های اقتصادی و فرهنگی روستاییان مرتبط باشد به‌طور کلی، یکی از عواملی که از دیرباز در ایجاد انسجام و همبستگی افراد یک جامعه نقش پررنگی داشته، فعالیت مشترکی

بوده که هدف غایی آن بقا بوده است. در این میان، خانواده به‌عنوان هسته اولیه هر جامعه‌ای کانون این همبستگی شناخته می‌شود اما آنچه صنعتی شدن برای نوع بشر به ارمغان آورده، به‌صرفه نبودن این فعالیت مشترک و به دنبال آن از هم‌گسیختگی آن بوده است. روستای ولیعصر نیز از این پدیده نامبارک در امان نبوده است. با این حال نقشی که برای گردشگری در این بین می‌توان قائل شد ایجاد فعالیت فرهنگی یا اقتصادی است که به‌واسطه آن منافع مشترکی برای اعضای خانواده و یا اجتماع ایجاد شده و بدین ترتیب پاره‌های جدا شده آن‌ها را کنار هم بازگرداند؛ اما نتایج پژوهش جاری حکایتی متفاوت دارد به‌گونه‌ای که پاسخ اکثر مصاحبه‌شوندگان منافی نقش یادشده گردشگری در ایجاد این همبستگی بوده است (جدول ۳) به نظر می‌رسد حضور گردشگران به دلایلی که پیشتر به آن‌ها اشاره شد چندان چشمگیر نبوده که به مدد آن مشاغل غیرمستقیمی همچون کشاورزی رونق پیدا کند. از سوی دیگر از آنجاکه فعالیت فرهنگی خاصی در روستای شهرک ولیعصر وجود ندارد، لذا حضور گردشگران چندان تأثیری در همبستگی و مشارکت بین اعضای خانواده روستاییان نداشته است. در رابطه با ایجاد فرصت‌های برابر در روستا، همان‌طور که در بخش اقتصادی نیز عنوان شد، از آنجاکه گردشگری تنها سبب ایجاد پاره‌ای از مشاغل مستقیم و غیرمستقیم شده که عمدتاً توسط جوانان روستا اختیار می‌شوند، زمینه برای فعالیت افراد مسن و زنان فراهم نشده است (نمره کمتر از ۳).

۴.۴. تأثیرات زیست‌محیطی

یکی دیگر از مؤلفه‌های گردشگری حامی فقرا که پیشتر در بخش مبانی نظری بدان پرداخته شد، تأثیرات زیست‌محیطی گردشگری بر روستاییان می‌باشد در این بخش نیز همچون بخش‌های گذشته در رابطه با تأثیرات گردشگری بر محیط‌زیست به‌تفصیل بحث خواهیم نمود.

جدول ۴- مد و میانگین نمرات شاخص‌های زیست‌محیطی گردشگری حامی فقرا (n=۶۷)

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲.

مد	میانگین	درصد پاسخ‌های مردم محلی		شاخص‌های زیست‌محیطی گردشگری حامی فقرا
		کمترین	بیشترین	
۳	۳/۰۳	۷/۵٪ کاملاً مخالفم	۴۱/۸٪ تا حدودی	کوشش در حفظ پاکیزگی روستا
۲	۳/۱۳	۷/۵٪ کاملاً موافقم	۲۸/۴٪	ترافیک و آلودگی صوتی
۵	۴/۲۱	۴/۵٪ تا حدودی	۶۸/۷٪ کاملاً مخالفم	ساخت‌وساز بی‌رویه و برهم زدن سیمای منطقه
۲	۲/۷۳	۱۰/۴٪ کاملاً مخالفم	۴۰/۳٪ موافقم	شکستن درختان، ریختن زباله و آتش‌سوزی

زباله‌دان کافی در روستا وجود ندارد، در نتیجه در اثر ریختن زباله‌ها در روستا بوی تعفن زباله‌ها برای ساکنین آزارنده است. ترافیک و آلودگی صوتی از دیگر مشکلاتی است که اغلب ساکنین بدان اشاره داشتند. ایجاد ترافیک و سروصدای ناشی از آن را می‌توان به علت باریک و یک‌طرفه بودن جاده دانست زیرا در روستا مکانی برای پارک ماشین‌ها اختصاص داده نشده است. همانطور که پیشتر اشاره شد، به علت نزدیکی روستا به مجتمع تخت جمشید و عدم اجازه احداث ساختمان‌های مسکونی دو طبقه از سوی میراث فرهنگی، اگر چه روستاییان در تلاش‌اند که با ساخت خانه‌های جدید و اجاره کوتاه‌مدت آن به گردشگران کسب درآمد کنند اما احداث این ساختمان‌ها در روستا سبب برهم زدن سیمای روستا نشده است (جدول ۴).

نتایج داده‌های حاصل از تحلیل آزمون کندال نشان می‌دهد که ارزیابی روستاییان از عملکرد گردشگری در حوزه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و زیست‌محیطی به‌طور معناداری متفاوت است. همان‌طور که در جدول ۵ مشهود است بیشترین رتبه‌بندی (۲/۴۹) مربوط به حوزه اجتماعی-فرهنگی و کمترین رتبه‌بندی (۱/۰۸) مربوط به حوزه زیست‌محیطی است. این بدان معنی است که مردم روستا در مجموع از عملکرد گردشگری در حوزه اجتماعی-فرهنگی رضایت بیشتری داشته‌اند تا حوزه‌های اقتصادی و زیست‌محیطی.

جدول ۵- نتایج آزمون کندال (ارزیابی عملکرد گردشگری)

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲.

رتبه‌بندی شاخص‌ها	Mean Rank
اقتصادی	۲/۴۳
اجتماعی-فرهنگی	۲/۴۹
زیست‌محیطی	۱/۰۸
	Sig=۰/۰۰۰

تحصیلات بالاتر تمایلی به انجام مشاغل یدی و غیر آموزشی همچون دستفروشی، بقالی و مواردی از این دست را ندارند. در مورد موضوع مهاجرت نیز بیشترین مهاجرت مربوط به قشر تحصیل کرده روستاست. علت این امر را می‌توان در مشاغل نامناسب با موقعیت اجتماعی این قشر از افراد و همچنین نبود شغل مرتبط با زمینه کاری آن‌ها دانست. در رابطه با تقویت مهارت‌های زبانی نیز رضایت بیشتری در میان افراد با تحصیلات پایین‌تر دیده می‌شود.

بر اساس یافته‌های حاصل از پرسشنامه و مصاحبه‌ها، گردشگری سبب افزایش آگاهی و حساسیت روستاییان نسبت به محیط‌زیست شده است (جدول ۴). بیشتر روستاییان معتقدند با حفظ و پاکیزگی محیط روستا می‌توان شاهد افزایش تعداد گردشگران در روستا بود. از این رو تعدادی از جوانان فارغ‌التحصیل رشته باستان‌شناسی با همکاری شورای روستا در فصول گردشگری به‌صورت داوطلبانه، اهالی روستا و متصدیان امر گردشگری را در مسجد محل جمع نموده و طی دو یا سه جلسه آموزش‌های لازم را در زمینه حفظ و پاکیزگی روستا به آن‌ها یاد می‌دهند. با این وجود هیچ‌گونه نهاد رسمی و دولتی از این اقدام حمایت نمی‌کند. یکی دیگر از اقداماتی که در سال‌های اخیر در زمینه حفظ و پاکیزگی و همچنین جذابیت روستا در دستور کار شورای روستا قرار گرفته، جلوگیری از ساخت‌وساز خانه به شیوه سنتی است. چرا که به نظر دست‌اندرکاران امر گردشگری این کار سبب برهم زدن سیمای روستا شده و از جذابیت منطقه می‌کاهد. این اقدام شورا اغلب با مخالفت مردم عموماً فقیر روستا مواجه شده زیرا آن‌ها توانایی خرید مصالح ساختمانی مدرن و مرسوم در ساخت‌وساز شهری را ندارند. بازدیدکنندگان نیز اغلب رفتاری غیرمسئولانه از خود نشان داده و در محل‌های اقامتی خود زباله بر جای می‌گذارند. از آنجا که شهرداری در روستا به‌صورت رسمی فعالیت نداشته و

نتایج حاصل از تحلیل کروسکال-والیس در مورد تفاوت نگرش گروه‌های تحصیلی بر متغیرهای تحقیق نشان می‌دهد که در خصوص سه متغیر اشتغال مستقیم، مهاجرت و تقویت مهارت زبانی، میان میانگین نگرش گروه‌های تحصیلی مختلف، تفاوت معناداری وجود دارد (جدول ۶). در مورد متغیر اشتغال مستقیم، بیشترین رضایت مربوط به افراد با تحصیلات پایین است. این مسئله ممکن است به خاطر نوع مشاغلی باشد که توسط این گروه اختیار می‌شود. به عبارت بهتر، افراد با

جدول ۶- نتایج آزمون کروسکال- وایس برای گروه‌های تحصیلی مختلف

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲.

گروه‌های تحصیلی	N	Mean Rank & Sig
اشتغال مستقیم		
بی‌سواد (۱)	۱۸	۳۲/۹۲
زیردیپلم (۲)	۲۹	۳۵/۴۰
دیپلم (۳)	۱۱	۳۳/۶۸
لیسانس (۴)	۷	۳۱/۷۱
لیسانس به بالا (۵)	۲	۳۳/۲۵
Total	۶۷	
		Sig=۰/۰۴۱
مهاجرت		
۱	۱۸	
۲	۲۹	
۳	۱۱	۳۶/۰۳
۴	۷	۳۲/۲۶
۵	۲	۳۲/۸۶
Total	۶۷	۳۳/۲۱
		۵۰/۰۰
		Sig=۰/۰۲۶
تقویت و ارتقا مهارت زبانی		
۱	۱۸	
۲	۲۹	
۳	۱۱	۲۹/۵۶
۴	۷	۳۸/۲۲
۵	۲	۳۹/۸۲
Total	۶۷	۲۶/۱۴
		۸/۲۵
		Sig=۰/۰۱۴

جدول ۷- نتایج آزمون کروسکال- وایس برای گروه‌های درآمدی مختلف (درآمد به میلیون تومان در سال)

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲.

درآمد سالانه	N	Mean Rank & Sig
قیمت زمین‌های مسکونی		
۱) <۲		
۲) ۲-۴	۱۶	۳۷/۵
۳) ۴-۶	۳۳	۳۱/۴۲
۴) ۶-۸	۸	۳۶/۱۹
۵) >۸	۶	۲۷/۹۲
Total	۴	۴۷/۰۰
	۶۷	
		Sig=۰/۰۲۱
		Sig=۰/۰۳۴

متغیر قیمت زمین‌های مسکونی، میان میانگین نظرهای گروه-های درآمدی مختلف، تفاوت معناداری وجود دارد (جدول ۷).

نتایج حاصل از تحلیل کروسکال- وایس در مورد گروه‌های درآمدی و متغیرهای تحقیق نشان می‌دهد که در خصوص

تخت جمشید و همچنین روستای شهرک ولیعصر هیچ‌گونه نهاد غیردولتی اجازه فعالیت ندارد لذا هیچ‌گونه رقابتی میان ذینفعان منطقه وجود نداشته و منافع حاصل از گردشگری صرفاً متوجه دولت است. هنگامی که رقابت در سطح منطقه وجود داشته باشد، کیفیت تولیدات محلی بالا رفته و محرک‌ها و نگرش‌ها در بخش کسب‌وکار به سمت این تولیدات تغییر می‌یابد. از دیگر اقداماتی که می‌توان در اثربخشی گردشگری بر زندگی مردم محلی بدان اشاره کرد، رفع موانع و محدودیت‌هایی است که از مشارکت مردم در فعالیت‌های مربوط به گردشگری جلوگیری می‌کند، موانع موجود در روستا، فقدان مهارت‌های شغلی و نبود سرمایه مالی در روستاست؛ زیرا فعالیت‌هایی از قبیل ساخت صنایع دستی، اجاره پارکینگ و فروشگاه‌های عرضه مواد غذایی محوطه تخت جمشید نیازمند سرمایه اولیه هستند و از آنجاکه اهالی روستا توانایی اجاره کردن این اماکن را ندارند، لذا چاره‌ای جز دست کشیدن از این فعالیت‌ها ندارند. این موانع و محدودیت‌ها نقش دولت را در توسعه منابع انسانی و اشتغال‌زایی برجسته می‌سازد. مدیران و دست‌اندرکاران امر گردشگری نیز می‌توانند با آموزش مهارت‌های شغلی (مانند مهمان‌پذیری و غیره)، زمینه مشارکت و فعالیت دختران و پسران جوان منطقه را فراهم سازند. این فرصت‌ها بایستی جوانان خانواده‌های فقیر را هدف قرار دهد زیرا آن‌ها قادر به دستیابی به تمامی این معیارها نیستند. به‌عبارت‌دیگر، دولت بایستی نقش هدایت و رهبری داشته باشد بدین‌صورت که فرصت مشارکت و بهره‌مندی مردم روستا را از رشد گردشگری تضمین کند.

یادداشت‌ها

- 1- Department for International Development (DFID)
- 2- Roe, Goodwin & Ashley
- 3- Ashley & Jones
- 4- Ghaderi & Henderson
- 5- Poultney & Spenceley
- 6- Zeng & Ryan
- 7- Ashley
- 8- Mitchell & Ashley
- 9- Archer & Fletcher
- 10- Rueegg
- 11- Vutha & Sokphally
- 12- Glasson, Godfrey, Goodey, Absalom & Vander Borg
- 13- Sutton, Larson, & Jarvis
- 14- Tourism and poverty reduction.

در مورد متغیر قیمت زمین‌های مسکونی بین گروه‌های درآمدی مختلف، بیشترین رضایت مربوط به افراد با درآمد بالا است و قشر فقیر در مجموع رضایت کمتری دارند.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش‌های صورت گرفته در زمینه تأثیر گردشگری بر زندگی ساکنینی که در مجاورت جاذبه‌های گردشگری سکونت دارند، نشان می‌دهد که اکثریت مردم از پیامدهای اقتصادی این پدیده استقبال می‌کنند زیرا بر این باورند که محرک‌های اقتصادی موجب آگاهی از میراث طبیعی و فرهنگی می‌شود (قادری و هندرسون، ۲۰۱۲) اما در مجموع گردشگری نتوانسته از میزان فقر روستاییان بکاهد. بیشتر پژوهش‌های داخلی نیز، نقش دولت را در توسعه گردشگری پررنگ می‌دانند و بر این موضوع تأکید می‌کنند که دولت با حمایت از بخش خصوصی می‌تواند زمینه حضور ذینفعان کم‌درآمد را در این صنعت هموار کند و از فقر آن‌ها بکاهد. نتایج این پژوهش نیز نشان می‌دهد که اگرچه گردشگری به‌صورت فصلی برای ساکنان روستا اشتغال به وجود آورده و در آگاهی روستاییان نسبت به مسائلی همچون میراث طبیعی و سرمایه‌های اجتماعی- فرهنگی مؤثر بوده اما در زمینه‌هایی از قبیل کاهش مهاجرت جوانان به‌ویژه قشر تحصیل‌کرده، رونق بخشیدن به محصولات کشاورزی و دامی و به‌طورکلی در کاهش فقر ساکنان روستا ناکام مانده است. این در حالی است که مردم روستا اشتیاق زیادی به مشارکت در فعالیت‌های مرتبط با گردشگری دارند و همان‌طور که پیشتر گفته شد برخی از جوانان روستا با سرمایه اندکی که در اختیار دارند در تلاش‌اند تا کارگاهی جهت تولید صنایع دستی در روستا احداث کنند. علت ناکامی گردشگری در کاهش فقر ساکنین روستا را بایستی در چند عامل از جمله شیوه سیاست‌گذاری و رویکرد دولت نسبت به گردشگری، عدم اجازه فعالیت بخش خصوصی و ... جستجو کرد. از آنجاکه بین دولت، بخش گردشگری و مردم محلی رابطه عمودی وجود دارد لذا اغلب به علت عدم نگرش منطقه‌ای به مناطق مختلف و تجربه کم برنامه‌ریزان و کارشناسان، گردشگری در رسیدن به اهداف تعریف شده ناکام مانده است. فقدان فعالیت بخش خصوصی در روستا نیز یکی دیگر از عوامل ناکامی این صنعت در رسیدن به اهدافش می‌باشد. در صورتی که به بخش خصوصی اجازه فعالیت داده شود می‌توان شاهد حمایت این بخش از فعالیت‌ها و اقدامات جوانان روستا بود از آنجاکه در مجموعه

کتابنامه

۱. باباخانی، ط. و میرمحمد صادقی، ج. (۱۳۸۶). شناسایی برخی تأثیرات اقتصادی مجتمع گردشگری و تفریحی غار علیصدر بر روستاهای مجاور آن. مجموعه مقالات ششمین کنفرانس اقتصاد کشاورزی ایران (صص ۱۰۵-۸۵)، انجمن اقتصاد کشاورزی ایران، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.
۲. جمعه‌پور، م. (۱۳۹۲). برنامه‌ریزی محیطی و پایداری شهری و منطقه‌ای (اصول، روش‌ها و شاخص‌های محیطی پایداری سرزمین). چاپ اول، تهران: انتشارات علوم اجتماعی.
۳. جمعه‌پور، م. و احمدی، ش. (۱۳۹۰). بررسی تأثیرات گردشگری بر معیشت پایدار، مطالعه موردی روستای برغان. پژوهش‌های روستایی. ۱(۲)، ۳۳-۶۳.
۴. چمبرز، ر. (۱۳۸۷). توسعه روستایی: اولویت بخشی به فقرا (حمایت از اقصا آسیب پذیر). ترجمه م. ازکیا، چاپ سوم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۵. میچل، ج. و اشلی، ک. (۱۳۹۲). توریسم و کاهش فقر. ترجمه علی شکوری، چاپ اول، تهران: نشر جامعه‌شناسان.
۶. مرکز آمار ایران، (۱۳۹۰)، نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن، تهران: مرکز آمار ایران.
7. Archer, B., & Fletcher, J. (1996). The economic impact of tourism in the Seychelles. *Annals of Tourism Research*, 23(1), 32-47.
8. Ashley, C. (2000). *The impacts of tourism on rural livelihoods: Namibia's Experience*. No. ODI Working Paper 128, London: ODI.
9. Ashley, C., Roe, D., & Goodwin, H. (2001). Pro-poor tourism strategies: Making tourism work for the poor. *Pro-poor Tourism Report*, 18(1), 1-60.
10. Ashley, C., & Jones, B. (2001). Joint ventures between communities and tourism investors: Experience in Southern Africa. *International Journal of Tourism Research*, 3(5), 407-423.
11. DFID (1999). *Tourism and policy elimination: Untapped potential-Report summary*. Department for International Development, London.
12. Ghaderi, Z., & Henderson, J, C. (2012). Sustainable rural tourism in Iran: A perspective from Hawraman Village. *Tourism Management Perspectives*, 2(3), 47-54.
13. Glasson, J., Godfrey, K., Goodey, B., Absalom, H., & van der Borg, J. (1995). *Towards visitor impact management: Visitor impacts*. Carrying capacity and management responses in Europe's historic towns and cities. Aldershot: Avebury.
14. Mitchell, J., & Ashley, C., (2010). *Tourism and poverty reduction: Pathways to prosperity*. London and Sterling, VA: Earth scan.
15. Poultney, C., & Spenceley, A. (2001). *Practical strategies for pro-poor tourism, Wilderness Safaris*. South Africa: Rocktail Bay and Ndumu Lodge, Pro-poor Tourism Working Paper 1, ICRT, IIED and ODI, London.
16. Roe, D., Goodwin, H., & Ashley, C. (2002). The tourism industry and poverty reduction: A business primer. *Pro-poor tourism briefing*. No 2. ODI Annual Reports, London.
17. Rueegg, M. (2009). *The impact of tourism on rural poverty through supply chain linkages to local food producers in the Bolivian Altiplano*. London School of Economics and Political Science.
18. Sutton, W., Larson, D. M., & Jarvis, L.S. (2004). *A new approach for assessing the costs of living with wildlife in developing countries*. Department of Agricultural and Resource Economics Working Paper 04-001, University of California Davis, CA.

19. Tourism and poverty reduction making the links. (2004). *Pro-poor tourism partnership*. Retrieved August 6, 2013 from <http://www.Pro-poor tourism.org>.
20. Vutha, H., & Sokphally, T. (2007). *Pro-poor Tourism: Siem Reap Case Study*. Pro-poor Tourism in the Greater Mekong Sub-Region. Cambodia Development Resource Institute (CDRI).
21. Zeng, B., & Ryan, C. (2012). Assisting the poor in China through tourism development: A review of research. *Tourism Management*, 33(2), 239- 248.

Pro-Poor Tourism: A Strategy for Concordant and Sustainable Development of Rural Communities

(Case Study: Vali-e-Asr Village in the Vicinity of Persepolis)

Mohammad Goudarzi*¹ – Mahmoud Jomehpour¹

1- MSc., in Regional Development Planning, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

2- Full Prof., in Social and Regional Planning, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Received 7 May 2014

Accepted 20 April 2015

Abstract

Purpose: In the last two decades, tourism industry has attached great importance and transformed into one of the key factors for development in many countries. Nowadays, efforts have been made to empower rural poor class through participating in the process of tourism benefits. Ultimate goal of these endeavors is improving life quality and reducing rural poverty.

Methodology: Using qualitative and quantitative analysis methods, this research investigates the impacts of tourism on different aspects of Vali-e-Asr village of Marvdasht County, Fars, Iran. The main research question is that has tourism had any impacts on economic, socio-cultural and environmental aspects of the residents of Vali-e-Asr village in the vicinity of Persepolis? To answer this question, 20 indicators including economic, socio-cultural and environmental have been identified and the impact of each indicator has been ranked based on experts' opinions. For collecting data, 12 interviews were conducted with experts and 67 questionnaires from rural households have been completed.

Findings: The results show that although tourism has had positive impacts on cultural and environmental aspects like language skills and raising awareness of residents about the environment, for the economic aspect despite creating limited direct and indirect jobs it failed in reducing rural poverty.

Research limitation: The major limitation of the study is the lack of accurate statistics about the number of foreigners visiting the Persepolis.

Practical implications: The most practical solutions are removal of obstacles and limitations preventing people from participation in tourism activities. On the other hand, since no NGOs are allowed to compete with governmental organizations, there is no competition among stakeholders in the region and benefits of tourism are restricted to government institutions. Hence, all stakeholders should be allowed to participate in tourism activities.

Key words: Tourism, poverty, Persepolis, Vali-e-Asr Village.

How to cite this article:

Goudarzi, M. & Jomehpour, M. (2015). Pro-poor tourism: a strategy for concordant and sustainable development of rural communities (Case study: Vali-e-Asr village in the vicinity of Persepolis). *Journal of Research & Rural Planning*, 4(2), 35-49.

URL <http://jrrp.um.ac.ir/index.php/RRP/article/view/34928>

ISSN: 2322-2514

eISSN: 2383-2495